

ՄԱՏԵՆԱԽՕՍԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿՆԵՐ

«ԱՆԻՔ», ժՈՂՈՎԱՌՈՒ «ԱՆԻՔ» քերթի Հրեգուստիկի ատրիւ, **1931—1936**, Տպ. «Մոդերն» թէհրան, 1937: Պատկերազարդ. մեծ ութաձալ, էջ 286. զինքը՝ 20 ուլալ. արտասանման՝ 30 ժր., ստանալու համար զինքը՝ Av. Postkhaneh, Imprimerie «Moderne»:

Թէհրանի դոյզ հայաթերթները, Այիք և Վեհա-ծնունդը, իրարմէ թերեւս տարբեր բայց իրարու ոչ հակընդդէմ իրենց ուղղութեամբ, դաշափար մը հուստային արդէն ընդհանրապէս իրանի և մասնաւորաբար այդ երկրին ոստանիկ հայութեան մէջ գոյութեան ունեցող մշակութային համակեր-ւի շարժումն էր մասնին: Երբ տեղ մը կան ազ-գայիններ, որոնք կը ստորագրեն դրական, գի-տական և նոյն իսկ իմաստասիրական տարողու-թեամբ ուշադրած յօդուածներ, որպիսիներ յա-նաւ ունին այդ երկու թերթերը, կը հասկցուի թէ հոն ժողովրդական հետզհետէ ծաւալող իմա-ցական և կըրթական արթնութեան մը մէջ կ'ապ-րի մտաւարականներու ըտարանք մը, որ կըսալ ուղղութիւն և թափ ալ այդ շարժումին: Այս մտածումը, զոր երկու տարի առաջ մեզի տուն տուած էր արդէն Աստուածաշունչի ժե՛ն. դարա-դարձին առթիւ այդ քաղաքին մէջ կազմակեր-պուած յորդինական օղելից հանդէսներուն տը-պաւորութիւնը, այժմ բոլորովին կ'արգարանայ այս զեղծիցի ժողովրդական շարժումն առկէ, զոր հրա-տարակած է Այիքի վարչութիւնը, այդ թերթին հնգամսեային (1931—1936) առթիւ: — 286 էջնոց մեծ ութաձալ այդ սիրելի հատորը առաջին նայ-ուածքով խորիկ հուստայ մը շատոնց վարժուած ծաբեցոյցին վրայ: Բայց հարկ անելիքի ակնարկ մը իր պարունակութեան վրայ՝ կ'ըսէ արդէն թէ որ-չափ արդար է անուէր որով մակագրուած է ան: Ժողովածու մըն է ան իսկապէս աւելի քան եռ-թանաթան գրուած շէնքերու, որոնք կ'ընդգրկեն դրական-զեղարուեստան, գիտական, պատմա-բանասիրական և փիլիսոփայական հարցեր և տեղագրական-լիճնակազգայական նիւթեր: Գրական-զեղարուեստական բաժնին մէջ բազմաթիւ են յատկապէս բանաստեղծութիւնները, քնարական արուեստի նախափորձեր մեծ մասամբ, թարգմա-նութիւն կամ ինքնադիւր, որոնք սակայն վարդի-է օրինակի այդ երանալի վայրին րոյն ու հոռետղան-քը կը զգացնեն: Այդ բաժնին մէջ բաւական թուով կան նաև արձակներ, ընդհանրապէս կարճ գրուած շէնք, որոնց մէջ սակայն կը զգացուի գիտելու կարողութիւնը և արտայայտելու ընդու-նակութիւնը. իբր այդպիսիներ կարելի է մասն-նանշել ծարազիր «Դպիշ հրահր»-ը, ինչ ինչ մա-սերուն մէջ զգայուն և իմաստաւոր: Միջոյի «Տօ-ները գիւղումը», որ սակայն շատ աւելի տպաւո-րելի պիտի լինէր, եթէ արականութեան ձեռ հա-մապատասխան լինէր պաշարական նիւթին բը-նայթիւն, հակիրճ և սուր՝ ինչպէս է երկրորդ մա-սին մէջ: Մէնք «Երաբուած երգիչը», աղուոր՝ իր

ամբողջութեանը մէջ: Արճոյի «Իսլա Մանամը», զգացուած կենդանի և արտակենդէ պատմեր: — Բայց զբիւր արժէքին ծանրութեան կեդրոնը եր-կրորդ է յայտը ժառոտուն մէջ պէտք է փնտռել: Սակեղ են առաւելապէս մասնաւոր գիրքներն ու աշխատանքները, իրենց խորքոն ու տարա-զովը յանձն ուսումնասիրութեան արժէք ներ-կայացնող: Այսպէս, Յ. Իրազիկի «Հայ ընդու-նութիւնը և աշխարհաբար լեզուէն» կրնայ ընդուն-աւի իրբի լաւ վկայութիւն մը այդ նիւթին վը-րայ եղած էր դարձակ ուսումնասիրութեան, որմէ իբր նմոշ մը կը ցուցուի այս հատուածը: Ա. Մախապետանի «Էնսօկոյապան ըտանիք»ը, յատկապէս շանկան Պարսկաստան պատմութեան համար: Էնօկոյալ, վրացի բառ է, որ կը նշանակէ օճմարան գիտելեանց, այդպէս կ'ըսուած է, իր մեծ գիտութեան համար, Մանուգար խանի ինչպեղըր Պապ Սօհրապը, և իրմէ վերջ՝ իր ազգատուն Ջօհ-րապետն ընտանքը: — Գիւ. Ջնու Գրիգորի «Հա-մաշխարհային տնտեսական տաշնարը», շատ լուրջ գրութիւն մը, ուր մարդկութեան տնտեսա-կան զարգացման նախադրէ հանգրուաններուն (որոտորական, խաշնարածական, երկրագործա-կան, քաղաքայինական, արհեստաստարական, և այլն, չընտանք) վրայ արագ ակնարկ է վերջը, ընդլայնուած գիտատեսական կը խօսուի նաորա-բարուեստային արդէնաբերութեան յանկարծա-կան տարածման, միշտզգային տնտեսական կանա-քի մէջ վառանքութեան նուազապէս պատահուե-րուն և հետեւանքներուն, այդ տեսակէտով՝ քա-ղաքական կանաքն որք կը պատահուեմբուր, ձա-պոնիոյ ի հանդէս գաւուն, և սաղմաւորման մասին նոր տնտեսական շրջանի մը, որուն սեմին վրայ է այժմ մարդկութիւնը: — Ա. Գապարեանի՝ «Մեծանուն պատմաբանը, լամպիտի մահուան առթիւ: հարցն այն է թէ պատմագիտական ու-սումնասիրութեան կեդրոնը Պետական գործու-նէութիւնն է, ինչպէս կը խորհի Լ. Ռանգէ, թէ ազգերու մշակութային կեանքը, ինչպէս կը պըն-գէր Լամպիտը: Կարեւոր նիւթ, որուն վրայ թէն լաւ քայց գծախառնարը շատ կարճ է այս գրուածքը: — Յովսէփ Թաղաթեանի «Պատմական երկու թէ՛օրիստ»ը, ուր թէն ոչ ըստ բաւա-կանին ընդարձակ, ինչպէս կը պահանջէր նիւթը, այլ իր ամփոփ ձեւին մէջ ալ՝ յատուկ ու մեթոդիկ կերպով կը ներկայացունի, նախ՝ արագօրէն՝ հին յունական փիլիսոփայութեան գրութիւններէն Պլատոնի դաշափարականութիւնը և Դիոգենի-տէսի նիւթականութիւնը, և յետոյ, աւելի հան-գամանօրէն, այս երկուքէն առաջինին արդի-կան եղափոխելու կերպը ըստ Հենչլի, որ պատ-մական հորովոյթին հիմը Բանալանտիքը կ'ըն-դունի և Տիեզերական ողիւն կը վերաբերէ կարգի-րու և հաշակներու տեղը մեծ ու փոփոխութիւն-ները, իսկ երկրորդին՝ ըստ Մարքսի, որ գաղա-փարական սղբունքը մարդկային ուղեղի միջոցով

անցած նւթական սկզբունքը կը համարի, և ըստ լինելի՜ն՝ որուն կարծիքով, անհատը պատմութիւն չ'ընէր. զի ինքը գործիք մըն է լոյ՛, որուն օգնութեամբ պատմութիւնը կը գործէ՛ր, Բայրեքաթ-տաքար Պ. Թադէոսեան մեզի գաղափար մը կու տայ նաեւ. պատմական մատէրիալիզմի մասին եղած քննադատութիւններէն, զինչով մասնաւորաբար փոշեփ կարծիքը, ըստ որում՝ Պատմական մատէրիալիզմը կը դասաւորէ պատմական բազմաթիւ և բարդ փաստեր, բայց չ'սպառե՛ր պատմական իրականութիւնը։ — Կարե որովայն ասի Գոթի վրայ տակաւին Պրոք. Ա. Պոպի «Ֆեբրուարու ազդեցութիւնն իրանում»-ը, որ իր չափազանց կարհուրեալ մէջ ալ խոր և խիտ բացատրութիւն մըն է իրանի մեծագոյն հանճարին թողած զբոյժին՝ իր Գոթիզմի մարդը միակողմին վրայ։ Վ. Խոսթառունքի վնասողին և կիները սրտաբարօրէն հետաքրքրական աւանդակէպը, ևսայն։

Համակրանքով կ'ողջունենք այս հատորին երևումը, որ արդարեւ գիտանելի էրեւոյթ մըն է իրանական մշակութիւն կենսի մէջ, և կը բաղձնէ որ շարունակուի ան, ոչ թէ նկատմանկը այլ վեցամեակը անգամ մը, շատ աւելի խիտ ընտրանքով յղուածներու և աւելի տեղ առաւով համայնական և տոհմային գրականութեան և գիտութեան, մասնաւոր և արուեստի ինքրերեւել ալ ըսն ուսումնասիրութեանց, որոնց մեռնահասութիւնը չէ որ կը պակսի, ինչպէս այս գիրքն ինքնին կը վիպէ, մեր հեռակայ բայց սըրբաւորած իրանահայ ազգակիցներուն մօտ։

Պ.

ԲԱՆԱՍՏԷՐԻ ՅՈՒՇԱՂԻՐԸ, Ն. Աղբալ-հոնի, Ա. Բ. Գ. Կրակներ, էջ 52, 1937, 8պ. — Արագ-Ս. Բախսիկեան, Պէրութ. Գիմ՝ Խաբանիսիտ Կրակի 1 մրմն։ — Հաւցէ՛ Collège Arménien, Wadi Abou Djénil, 127, Beyrouth, Liban.

Վերին աստիճանի հետաքրքրաշարժ է Պ. Ն. Աղբալեանի կողմէ այս տիտղոսի տակ վերջերս կրատարկութեան արուած երեք պրակներու շարքը։ Անոնց պարունակութիւնը, հայերէնի հին եւ նոր լեզուական երեւոյթներուն պատմանոյ գիտադութիւններ եւ կուսմաներն ամէնքն ալ իր իսկ խոստովանութեամբ, երկար տարիներու ընթացքին տալած ջարկերու և հաւաքած ատուղձի փողովածու մըն է, որ ո.հ.է ատեն արդարեւ կրնայ օգտակար լինել հայերէնի գիտութեամբ պարզողներու։ — Չափազանց մանր մտադր, այսինքն յոյժ նրբախող բանասէ՛ր՝ այս մարպիտ մէջ անխաւանդ, Պ. Աղբալեան թէեւ կը խորհի — ըսելու մեռելով մը անշուշտ — թէ իր այդ նօթերուն լեզուն ինքը միայն կարող է հասկնալ, բայց ուշիմ ընթերցողը շուտով պիտի զննէ թէ անոնք, հակառակ սուէջ լինելուց պատճառած մտքի պրկումներուն, բոլորովին ալ անհմա-նալն չեն, թէ՛ իսկ ամէն մասամբ չնկատուին

համոզիչ։ — Երկու հանգամանքներ ամենէն աւելի ուշադրաւ են յիշուել եւ երկու այդ մասնաբաժանէն չ'ենթան վրայ, որոնք կը լեցնեն այս երեք պրակները։ Առաջին՝ գիտական տրամաբանութեան մը լոյսը, որով ուղած է առաջնորդուիլ լեզուին ամենէն մուկ բովելներուն մէջ՝ կատարուած պլուտոնիզմներուն միջոցին, ու երկրորդ՝ այն անխախտ և անշուշտ իրաւացի ըսկզբունքը թէ լեզուներու կենսին մէջ ալ չկայ երբեք երևոյթ մը, որ մեռնողը չ'ըլլայ օրէնքի մը։ — Այդ լոյսը իրեն կուգայ՝ շատ աւելի քան լեզուներու համեմատական գիտութեան աղբիւրներէն՝ գիտելու և վերլուծելու իրեն ինքնաշարժ կերպէ մը, բայց նաեւ՝ մեծ չափով՝ Մէյէի, Կարստի և այլոց հայերէն և ընդհանուր լեզուներու մասին գրուած ուսումնասիրութիւններէն, ու յետոյ՝ գտնուել այն տեսակ մը համարձակութեան, զոր ինքզինքնի պիտի չկարենար արգարել չ'թոյլատրել որ և է ինքնավստահ խորհող։ — Գալով ամէն երեսոյք անպատեւ օրէնքով մը բացատրելու տեսակէտին, այնքան խիստ է նա այդ մասին որ պիտի ուզէր խորհել իրական անտեսելի զիպուածին ալ օրէնքը։ — Այսքան՝ գրուած ջրին ընդհանուր նկարագրին մասին։

Այս ուղղութենէն իրեն հակադրուած մեթոտով Պ. Աղբալեան, այս անգամ, այդ երեք պրակներուն մէջ, հանգամանորէն կը փաստարկէ թէ հայ այբուբենին բաղաձայնութիւնն ու, ձ, ձ, Ծ, Թ, Փ, Բ, Զ, Զ թերեւ և Ք նախնական մայրեր չեն, այլ մայր՝ այսինքն պարզ մայրերու ձուլումովը գոյացած մայրին, արդիւնք պատմական հոլովոյթին, և, իբր այդ, հետագայի կազմութիւն, հետեւաբար և յաւաքածները, զորոնց տակ թաղուած է լեզուի վաղնջական պատմութիւնը։ — Ըստ այդմ, Յ ձուլումէն է Տ Ի և Սի, Ձ՝ Տ Ի և Եի, Ձ՝ քմային Տ Ի և Եի, Ծ՝ քմային Տ Ի և Սի, Ք՝ Տ Ի և Զի, Փ՝ Պի և Զի, Ն՝ Իրկի Տի, Ձ՝ Դի և Զի, Ձ՝ Դի և Ժի, հայրն։ — Ի հաստատութիւն ասոր, Պ. Աղբալեան իբր ապացոյց յառաւ կը բերէ մայնագիր մեքենային վաղուիւնը, որ արարել Յին մէջ Տ Ի և Սի բաղադրութիւնը կը նշեցնէ, դասական և միջնադարեան բառերուն համեմատութիւնը, լեզուական հոլովոյթին պատմական իրականութիւնը, մեր այդ մայր մայրերը օտար լեզուով արտաբեր ուղղուած ատեն նոյն բացատրող մայրին յարակցեցնու հարկը, ևսայն։ Ըստ այսմ, Յին համար, յառաւ կը բերէ պատմական — պատմական, արեւմտեւ — արեւմտեւ օրինակները, որոնց վրայ կարելի էր զեւ անցնել անշուշտ զգեստ — զգեստի, իմաստ — իմաստի, զգեստ — զգեստ, ևսայն։ Յետոյ, խնամով կը ճշդէ մուլումին մայնական օրէնքը, որ ընդհանրապէս չ'ը չընտուած վանկին մէջ կ'իրականանայ, երկու պարզ մայրերու միջև գտնուած մայնաւորին անհոլումովը, և այսպէս կը պատճառաբանէ բոլոր մայր մայր բաղաձայնութիւնն առթիւ, բաղաձայն և բաղաձայն. մանրամասնութիւններով, զորս անկարելի պիտի ըլլար այս տեղ թուարկել։ — Բայց մուլումի կամ բաղաձայնութիւնն այս տեսութիւնը չէ որ կը կազմէ Աղբալեանի գործին ինքնատուր